

- Патрушев, А.И. Германская история. – С. 356.
 См.: Мёллер, Х. Указ.соч. – С.121.
 Трухнов, Г.М. Революционный подъём в Германии (конец 1918 – середина 1921 г.). – Мн., 1963. – С. 10–11.
 См.: Дабкин, Я.С. Революция 1918–1919 гг. в Германии: краткий очерк. – М., 1958. – С. 49.
 Прохтор, Д.М. Фашизм: путь агрессии и гибели. – М., 1989. – С. 16.
 См.: Россия и СССР в войнах XX века: Статистическое исследование. – М., 2001. – С. 85.
 Патрушев, А.И. Германская история. – С. 356.
 Мёллер, Х. Указ.соч. – С.118.
 Цит.по: Мизес, Л. фон. Всемогущее правительство: Тоталитарное государство и тотальная война. – Челябинск, 2006. – С. 288.
 См.: Дабкин, Я.С. Легенда «об ударе кинжалом в спину» // Новая и новейшая история. – 1964. – № 1. – С. 119-128; Petzold J. Die Dolchstoßlegende. Eine Geschichtsfälschung im Dienst des deutschen Imperialismus und Militarismus. – Berlin, 1963; Geschichtsbuch. Die Menschen und ihre Geschichte in Darstellenden und Dokumenten. – Berlin, 1993. – Bd. 4: Von 1917 bis 1992 / Hrg. P. Guttenberger, B. Mutter, N. Zwolfer. – S. 93.
 Mommsen, H. Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar. 1918–1933. – Berlin, 2009. – S. 33.
 См.: Kolb Eb. Die Weimarer Republik. – München, 1998. – S. 37.
 См.: Buchheim K. Die Weimarer Republik. Grundlagen und politische Entwicklung. – Berlin, 1960. – S.30.
 См. Эванс, Р. Третий рейх: Зарождение империи. 1920–1923. – М., 2010. – С. 96–97.
 Цит.по: Мизес, Л. фон. Указ.соч. – С. 264–265.
 Цит.по: Павлов, Н.В. История внешней политики Германии. От Бисмарка до Меркель. – М., 2012. – С. 75-76.
 Дабкин, Я.С. Указ.соч. – С. 50–52; Обушков Н.Г. Массовое революционное движение в Германии в феврале-октябре 1917 г. // Новая и новейшая история. – 1957. – № 1. – С. 136–150.
 Язьков, Е.Ф. Указ.соч. – С. 69.
 История новейшего времени стран Европы и Америки: 1918–1945 гг.: учебн. для студентов / под ред. Е.Ф. Язькова. – М., 2004. – С. 94.
 См.: Миронов, Б.Н. Благополучие населения и революции в имперской России: XVIII – начало XX века. – М., 2012. – С. 576–577.
 Там же. – С. 577.
 См.: Раушер, В. Гинденбург. Фельдмаршал и президент. – М., 2003. – С. 10, 101–105.
 См.: Садовая, Г.М. Германия: от Кайзеровской империи к демократической республике (1914–1922 годы): монография. – Самара, 2008. – С. 33–38.
 Там же. – С. 50–51, 247.
 См.: Патрушев, А.И. Германская история. – С. 358.
 См.: История Германии: учебн. пособие для студентов вузов: в 3 т. / под ред. Б. Бонвеча, Ю.В. Галактионова. – Кемерово, 2005. – Т. 2: От создания Германской империи до начала XXI века. – С. 104–107; Эггерт, З.К. Указ.соч. – С. 667.
 См.: Geschichtsbuch. Die Menschen und ihre Geschichte in Darstellungen und Dokumenten. – S. 90; Брюнин, В.Г. Политический кризис в Германии в сентябре–октябре 1918 // Учёные записки Ленинградского университета. – 1951. – Вып. 18.

ДРУГАЯ РЭЧ ПАСПАЛІТАЯ: НЕКАТОРЫЯ АСПЕКТЫ СУЧАСНАГА АСЭНСАВАННЯ ЯЕ ГІСТОРЫІ

М.В. Стрелец

11 лістапада 2018 года адзначаецца 100-годдзе аднаўлення незалежнасці польскай дзяржавы. Менавіта 11 лістапада 1918 года быў пакладзены пачатак Другой Рэчы Паспалітай, фінальная кропка ў гісторыі якой была пастаўлена ў сувязі з драматычнымі падзеямі Другой сусветнай вайны. У сувязі з дадзеным юбілеем у нашай заходняй суседцы выйшла вялікая колькасць публікацый навукоўцаў, палітыкаў, публіцыстаў. Многія з іх тычацца такіх аспектаў міжваеннай польскай гісторыі, як фарміраванне нацыянальнай тэрыторыі, суадносіны дэмакратычных і антыдэмакратычных метадаў у кіраванні грамадствам і дзяржавай (1918–1939 гг.). Менавіта гэтыя аспекты больш за ўсё маюць дачыненне да айчынай гісторыі. Таму аўтар вырашыў прапанаваць сваё ўласнае асэнсаванне дадзеных аспектаў.

Увосень 1918г. першая сусветная вайна імкліва падыходзіла да свайго лагічнага завяршэння, што супала з заканчэннем працэса складвання перадумоў вырашэння польскага пытання. Перамога ў гэтай вайне Антанты, выцісканне на абочыну сусветнай і еўрапейскай палітыкі Берліна і Вены, падтрымка ідэй стварэння Другой Рэчы Паспалітай у сталіцах краін Антанты, Маскве далі гістарычны шанец польскай нацыянальнай эліце, які яна блісуча выкарыстала.

Гэта эліта была прадстаўлена ў шэрагу цэнтраў, якія супернічалі паміж сабой за права пакласці новы пачатак у польскай гісторыі. Храналогія лёсавызначальных падзей, якія непасрэдна папярэднічалі гэтаму новаму пачатку, наступная.

28 кастрычніка 1918 года адзначана з'яўленнем такой структуры, як Польская ліквідацыйная камісія (ПЛК). Праз тры дні яна выступае ў якасці вышэйшай інстанцыі, якая поўнаасцю кантралюе сітуацыю на абшары, які тэрытарыяльна супадае з Заходняй Галіцыяй.

Імкліва мянялася сітуацыя на польскіх землях, якія да першай сусветнай вайны знаходзіліся «пад скіпетрам рускага цара». Спачатку здавалася, што ўладу на гэтым абшары трывала будзе ўтрымліваць Люблінскі савет рабочых дэпутатаў, чья гісторыя распачалася 5 лістапада. Аднак меней чым праз 48 гадзін афіцыйна заяўляе аб сябе часовы народны ўрад Польскай рэспублікі. Сябры гэтага ўрада, які абаснаваўся ў Любліне, прадстаўлялі яго як вышэйшы орган улады для ўсёй Польшчы.

У сваю чаргу Германія робіць стаўку на Пілсудскага. Пасля таго, як Пілсудскі і Сасноўскі запэўніваюць Берлін у прагерманскіх сімпатыях, немцы дапамагаюць Пілсудскаму ўзняцца на капітанскі мосцік польскай палітыкі. Менавіта з падачы германскага боку Рэгенцкая Рада 11 лістапада 1918 года прызнае Юзэфа Пілсудскага вышэйшай службовай асобай Польскай дзяржавы і, натуральна, зыходзіць з палітычнай сцэны. Гэта падзея дала пачатак існаванню Другой Рэчы Паспалітай.

Улічваючы вельмі высокі рэйтынг Пілсудскага ў польскім грамадстве, яго бясспрэчны аўтарытэт за межамі Польшчы, Часовы народны ўрад Польскай Рэспублікі, ПЛК прынялі адзіна правільнае рашэнне: пагадзіцца са знаходжаннем Ю. Пілсудскага на вышэйшым прыступку ў сістэме дзяржаўнага кіравання. Гэтыя ж структуры не ставілі пад сумнеў і мэтазгоднасць ключавага кадравага рашэння Ю. Пілсудскага, у выніку якога Е. Марачэўскі 18 лістапада ўзначаліў вышэйшы орган выканаўчай улады. З 28 лістапада Ю. Пілсудскі «часовы начальнік дзяржавы» з вельмі шырокімі паўнамоцтвамі. У пачатку 1919 года знаходжанне дадзенага дзеяча менавіта ў гэтай якасці знайшло падтрымку з боку ПНК.

У прававым сэнсе канчатковая кропка ва ўзнікненні Другой Рэчы Паспалітай была пастаўлена на Парыжскай мірнай канферэнцыі 1919–1920гг. Удзельнікі гэтага вельмі аўтарытэтнага міжнароднага форуму былі адзіныя ў тым, што Польшча – поўнапраўны суб'ект міжнародных адносін. Польскі бок у ходзе ўдзелу ў гэтай канферэнцыі меў намер дасягнуць падтрымкі яго жадання трывала забяспечыць сабе выхад да Балтыйскага мора. Выхад да мора палякі атрымалі. Зноў стала польскай пэўная частка Верхняй Сілезіі. Заўважым, што пасля падпісання Версальскай мірнай дамовы ў Варшаве будуць актыўна чакаць вынікаў прадугледжанага ёй плебісцыта на некаторых землях. У выніку яшчэ адна частка Верхняй Сілезіі ўвойдзе ў склад Другой Рэчы Паспалітай. Безумоўна, у палітычным, эканамічным плане для Пілсудскага было прынцыпова важна, што Варшава нарэшце атрымала частку Памераніі, Познань, шэраг раёнаў Прусіі.

Разам з тым нельга ідэалізаваць рашэнні Парыжскай мірнай канферэнцыі і іх наступствы з пункту гледжання польскіх інтарэсаў.

Па-першае, дадзеным інтарэсам супярэчыла ўтварэнне акругі пад найменнем «Вольны горад Гданьск», што было геастратэгічным проігрышам для Польшчы. Складовай часткай Веймарскай Рэспублікі з'яўляліся нямалыя по плошчы, стратэгічна важныя абшары, якія спрадвеку былі не нямецкімі, а польскімі. Гэта зніжала ролю балтыйскага фактара ў рашэнні задач умацавання эканамічнай і ваеннай бяспекі краіны.

Па-другое, 28 чэрвеня 1919 года прадстаўнікі Польшчы з аднаго боку і дзяржаў-пераможцаў – з другога змацавалі сваімі подпісамі дамову, прадметам якой было забяспечэнне праў нацыянальных меньшасцяў у Другой Рэчы Паспалітай. У гэтай дамове рэгуляванне пытанняў, якія тычыліся транзіта, гандлю, было прапісана так, каб задаволіць

перш за усё бізнес – эліты краін, якія выступалі ключавымі ігракамі на глабальнай палітычнай сцэне, а не саміх палякаў.

На пачатковай стадыі ажыццяўлення сваіх уладных паўнамоцтваў Юзэф Пілсудскі актыўна прапагандаваў так званую федэралісцкую канцэпцыю. Яна уключала тры моманта.

Першы момант. У якасці стратэгічнай мэты вылучалася аднаўленне Рэчы Паспалітай абодвух народаў ад можа да можа (ад мора да мора) у межах 1772 года, гэта значыць да яе першага падзела.

Другі момант. Прапаноўвалася стварэнне федэрацыі ў складзе незалежных дзяржаўных адзінак : Польшчы, Літвы, Беларусі, Украіны.

Трэці момант. У рамках кожнай з гэтых дзяржаўных адзінак гарантавалася абсалютная, поўная свабода нацыянальна-культурнага развіцця.

Гэта канцэпцыя падавалася афіцыйнай Варшавай як вузлавы аспект прапагандысцкага забяспечэння вайны супраць РСФСР, Літоўска-Беларускай ССР і Украінскай ССР, якая была распачата польскім бокам напрыканцы лютага 1919 года. Да вясны 1920 года Польшча ўстойліва ўтрымлівала стратэгічную ініцыятыву ў ходзе дадзенай вайны. З вясны 1920 года па сярэдзіну жніўня 1920 года ініцыятыва была на баку Чырвонай Арміі. З сярэдзіны жніўня 1920 года да канца самой вайны зноў дамінавала Польшча. Вайна сведчыла аб відавочным разрыве паміж дэмагагічнымі заявамі Пілсудскага і яго атачэння і рэальнай палітыкай акупацыйных улад. Гэта палітыка была антыбеларуская, антылітоўская, антысеміцкая, антыукраінская. Ніяк не прасочвалася рэальная зацікаўленнасць польскага боку ў вырашэнні польскага, літоўскага, беларускага пытанняў. Засталіся на паперы благія абяцанні, дадзеныя Ю. Пілсудскім у яго адозве да жыхароў былога Вялікага княства Літоўскага, Рускага, Жамойцкага, датаванай 22 красавіка 1919 года. Паводзіны галоўнай структуры акупацыйных улад – Грамадзянскага ўпраўлення ўсходніх зямель (ГУУЗ) пастаянна выклікалі абурэнне мясцовага насельніцтва.

Важна мець на ўвазе, што ключавыя падзеі вайны Польшчы супраць РСФСР, Літоўска-Беларускай ССР і Украінскай ССР супалі па часе з тым адрэзкам у працы Пабыжскай мірнай канферэнцыі, які быў прысвечаны абмеркаванню тэрытарыяльных пытанняў. Дадзеныя пытання ўваходзілі ў кампетэнцыю тэрытарыяльнай камісіі канферэнцыі. Меркаванні камісіі на прадмет праходжання будучай савецка-польскай мяжы знайшлі 8 снежня 1919 года падтрымку з боку Вярхоўнага савета Антанты. Былі вызначаны населеныя пункты і канкрэтныя пункты па-за іх межамі, праз якія можна было чарціць памежную лінію на карце. З поўначы на поўдзень статус памежных пунктаў паслядоўна набывалі Гародня, Ялаўка, Няміраў, Брэст-Літоўск, Дарагуск, Усцілуг. Працяг гэтай лініі можна было адшукаць на ўсход ад населенага пункту Грубяшоў. Чарговы памежны пункт – Крылоў. Далей выразна прасочвалася згода на юрысдыкцыю савецкага боку на абшар, які з заходняга напрамку прымыкаў да Равы Рускай. Адначасова камісію задавальняла юрысдыкцыя Варшавы на тэрыторыю, якая знаходзілася на ўсход ад населенага пункта Перамышль. У якасці апошняга рубяжа для вызначэння мяжы былі абраны Карпаты.

Далейшая гісторыя выкладзенага вышэй варыянта мяжы наступная. 9 ліпеня 1920 года Савет абароны польскай дзяржавы адрасуе ліст Лондану і Парыжу, якія адыгрывалі ключавую ролю ў Антанце. З гэтага ліста вынікала, што Варшава была зацікаўлена ў тым, каб Вялікабрытанія і Францыя зрабілі ўціск на Савецкую Расію з тым, каб па-першае, этнічныя польскія землі не сталі арэнай ваенных дзеянняў з боку Заходняга і Паўднёва-Заходняга франтоў і, па-другое, Масква пагадзілася з тэрытарыяльным прырашчэннем Польшчы на ўсходзе. Менавіта гэтыя моманты ўтварылі базіс пагаднення ад 10 ліпеня 1920 года, змацаванага подпісамі прадстаўнікоў Польшчы, Вялікабрытаніі, Францыі. У дадзеным пагадненні фігураваў першапачатковы варыянт савецка-польскай мяжы. Першым дзяржаўным дзеячам высокага рангу, які афіцыйна данёс да Масквы гэты варыянт, быў

міністр замежных спраў Вялікабрытаніі лорд Дж. Керзон. Таму ён называецца «лініяй Керзона».

Важна мець на ўвазе, што Варшава, падтрыманая 10 ліпеня 1920 года Лонданам і Парыжам, жадала, каб войскі Заходняга і Паўднёва-Заходняга франтоў не прасоўваліся далей абшара працягласцю ў 50км, які прымыкаў з усходняга напрамку да «лініі Керзона». У такім выпадку Польшча на ўзроўні афіцыйных заяў была гатова да наступнага сцэнарыя: абодва бакі спыняюць ваенныя дзеянні, распачынаюць перамоўны працэс, канчатковым вынікам якога павінна было стаць усталяванне «лініі Керзона».

На наш погляд, такі сцэнарый быў рэальны да «цуда па Вісле». Пасля бліскучай перамогі Пілсудскага над войскамі пад камандаваннем М. Тухачэўскага пад Варшавай польскі бок захапіў стратэгічную ініцыятыву, трывала яе утрымліваў і, натуральна, ставіў пытанне аб значна большым тэрытарыяльным прырашчэнні на Ўсходзе.

Новыя рэаліі рашучым чынам адбіліся па ходзе мірных перамоваў, якія вяліся паміж Савецкай Расіяй і Савецкай Украінай з аднаго боку і Польшчай – з другога. 12 кастрычніка 1920 года бакі падпісваюць у Рызе прэлімінары мір, а 18 сакавіка 1921 года іх прадстаўнікі там жа змацоўваюць сваімі подпісамі канчатковы варыянт мірнай дамовы. Паводле дадзенай дамовы Заходняя Беларусь і Заходняя Украіна ўваходзілі ў склад Польшчы. Усталеваная новая мяжа паміж БССР і УССР з аднаго боку і Польшчай з другога. Дарэчы, Рыжскі мір прадугледжваў, што польскі бок будзе паважаць правы нацыянальных меньшасцяў: беларусаў, украінцаў, літоўцаў і гэтак далей. Аднак у рэальнай практыцы праводзілася супрацьлеглая палітыка.

Заўважым, што у 1920–1939 гг. сур’ёзныя праблемы у адносінах паміж Польшчай і Літвой ствараў Віленскі канфлікт.

У палітычным плане гісторыю Польшчы 1921–1939 гг. можна падзяліць на два перыяды: дасанацыйны (1921–1926 гг.); санацыйны (1926–1939 гг.).

Галоўная асаблівасць першага перыяду – рашучая перавага дэмакратычных метадаў кіравання дзяржавай і грамадствам. Юрыдычны грунт пад арыентацыю польскага грамадства на дэмакратычны выбар быў закладзены ў выніку прыняцця канстытуцыі ад 17 сакавіка 1921 года. Асноўны закон перш за усё падводзіў прававы базіс пад падзел улад, стварэнне сістэмы супрацьвагаў паміж заканадаўчай, выканаўчай і судовай уладамі, што выключала усталяванне дыктатуры. Уладныя паўнамоцтвы атрымлівалі сілы, якім польскі народ аддаваў перавагу на выбарах ў парламент. Калі размова ішла пра выбары ў ніжнюю палату парламента (сейм), на выбарчыя участкі павінны былі прыходзіць грамадзяне не маладзей 21 года. У аналагічнай працэдуры ў адносінах будучага склада верхняй палаты парламента (сената) удзельнічалі іх суайчыннікі, узрост якіх мінаваў адзнаку ў 30 гадоў. У корпус выбаршчыкаў не ўваходзілі салдаты, афіцэры, генералы Ўзброеных сіл Польскай Рэспублікі. Уяўляўся абгрунтаваным узроставы ценз для патэнцыяльных дэпутатаў сейма і сенатараў. Для першых ён складаў 25 гадоў, для другіх – 40 гадоў. Мяркуючы па паўнамоцтвах прэзідэнта, урада, сейма, аўтары канстытуцыі лічылі ў якасці аптымальнага варыянта стварэнне прэзідэнцка-парламенцкай рэспублікі. Два ключавых элемента выканаўчай улады – кіраўнік дзяржавы, урад – маглі выступаць менавіта ў такой якасці толькі дзякуючы рашэнням парламента. Старт ажыццяўлення канкрэтнай асобай уладных паўнамоцтваў на пасадзе прэзідэнта даваўся членскім корпусам абедзвюх палат парламента. Урад фарміравалі партыі, блокі, якія перамагалі на выбарах у сейм на грунце прапарцыянальнай сістэмы. Заўважым, што ў прэзідэнта было значна менш функцый, чым у начальніка польскай дзяржавы, пасаду якога на момант прыняцця канстытуцыі займаў Пілсудскі. Для ілюстрацыі канкрэтнай ролі прэзідэнта змадэліруем наступную сітуацыю. Ліпень 1923 года. Прэзідэнт С. Вайцяхоўскі ставіць свой аўтограф на ініцыяваным ім указе аб павышэнні заробатнай платы афіцэрам Ўзброеных Сіл. Указ набывае сілу закона тады і толькі тады, калі аналагічныя дзеянні здзяйсняюць прэм’ер-міністр В. Вітас,

кіраўнік ваеннага ведамства С. Шэпціцкі. Зразумела, можна змадэляваць бясконцую колькасць сітуацый і у кожнай сітуацыі будучь тое ж самае рабіць С. Вайцяхоўскі – В.Вітас і адзін з калег С. Шэпціцкага (міністр унутраных спраў, міністр фінансаў і г.д.). Верхняя палата парламента ставіла канчатковую кропку ў заканадаўчым працэсе. Разам з тым аўтары канстытуцыі адмовілі ёй у праве вета. Любы грамадзянін Другой Рэчы Паспалітай, незалежна ад займаемай пасады мог быць аб'ектам судовага разбірацельства. Прычым суд выносіў вердыкт, не чакаючы званка з канцэлярыі прэзідэнта або з прыёмнай міністра, ваяводы.

Асноўны закон выключай дзяленне грамадзян Польшчы на першарадных і другарадных, выразна ўсталяваў, што для кожнага з іх дзейнічае аднолькавая адказнасць за выкананне актаў, прынятых уладнымі структурамі. Канстытуцыя закладвала прававы падмурак для фармавання грамадзянскай супольнасці. У дакуменце прасочвалася наяўнасць юрыдычнага базіса гарантавання прыватнай уласнасці, без чаго немагчыма складанне сярэдняга класа, які з'яўляецца сацыяльнай апорай гэтай супольнасці. Палякі атрымалі права на стварэнне яе структур: партый, аб'яднанняў. Прычым кожны грамадзянін, партыя, аб'яднанне маглі б мець пазіцыю, якая кардынальна адрознівалася ад падыходаў улад, маглі даводзіць яе да ведама улад, адкрыта выкладаць яе на мітынгх, дэманстрацыях, у незалежных сродках масавай інфармацыі. З улікам поліканфесійнай структуры насельніцтва Польшчы прынцыпова важным было прызнанне наяўнасці «роўнапраўных веравызнанняў». Праўда, заходняй галіне хрысціянства адводзілася «галоўнае месца сярод роўнапраўных веравызнанняў».

У Асноўным законе быў закладзены юрыдычны грунт польскай сацыяльнай дзяржавы. У дакуменце можна знайсці артыкулы, якія ішлі насустрач інтарэсам працаатрымальніцкага корпуса. Ад працадацеляў патрабавалася ствараць для яго важныя ўмовы працы (строгае вытрыманне тэхнікі бяспекі, санітарна-гігіенічнага стандарта і г.д.). Дзяржава абавязвалася падтрымаць фінансавымі сродкамі членаў гэтага корпуса пры ўзнікненні наступных сітуацый: 1) страты месца працы і натуральна, статуса працаатрымальніка; 2) поўнай або частковай непрацаздольнасці па прычыне сур'ёзных праблем са здароўем. Улады павінны былі клапаціцца аб жанчынах, якія нараджалі дзяцей, аб юных грамадзянах Польшчы, якія толькі што з'яўляліся на свет.

У канстытуцыі 1921 года была прапісана неабходнасць цывілізаваных міжэтнічных адносін, дзяржаўнай палітыкі ў інтарэсах нацыянальных меньшасцяў. Закладваўся юрыдычны грунт для задавальнення патрабаванняў народаў, якія не адносіліся да тытульнага этнаса (беларусаў, украінцаў, габрэяў і г.д.) у існаванні адпаведнай нацыянальна-культурнай аўтаноміі.

Афіцыйна аналізуемы Асноўны закон дзейнічаў да 23 красавіка 1935 года. У той частцы, якая тычылася палітычнай надбудовы, палітычных правоў і абавязкаў грамадзян, канстытуцыя да 1926 года ў асноўным адпавядала ўнутрапольскім рэаліям. Аднак у 1921-1935гг. так і не набыла рэальныя абрысы польская сацыяльная дзяржава, у ранг дзяржаўнай палітыкі была ўзведзена дыскрымінацыя ў адносінах да нацыянальных меньшасцяў.

Сітуацыя ў краіне ў 1921–1926гг. характарызавалася ўнутрапалітычнай нестабільнасцю, адсутнасцю відавочнай дынамікі ў развіцці сацыяльна-эканамічных працэсаў. Пасля прыняцця канстытуцыі 1921 года вага Ю. Пілсудскага як палітычнага і дзяржаўнага дзеяча зніжалася. З 14 снежня 1922 года ён перастае быць начальнікам дзяржавы. У той жа дзень гэта пасада скасоўваецца і пачынаецца эра прэзідэнтаў Другой Рэчы Паспалітай. На жаль, першы з іх Г. Нарутовіч фактычна быў кіраўніком дзяржавы толькі два дні. 16 снежня 1922 года першы прэзідэнт быў забіты. 20 снежня 1922 года пасаду кіраўніка дзяржавы заняў С. Вайцяхоўскі. У краіне часта мяняліся ўрады. Прэм'ер-міністрамі у 1921-1922гг станавіліся В. Вітас, А. Панікоўскі, Ю. Новак, В. Сікорскі. З

канца 1922 года Ю. Пілсудскі ўзначальваў генеральны штаб Ўзброеных сіл Польшчы. У траўні 1923 года В. Вітас зноў займае пасаду кіраўніка урада. 19 снежня 1923 года яго пераемнікам становіцца В. Грабскі. Між тым Ю. Пілсудскі усё актыўней імкнуўся атрымаць вышэйшую ўладу ў краіне. Яго пазіцыі сталі умацоўвацца пасля таго, як 20 лістапада 1924 года Польшча атрымала новага прэм'ер-міністра Скушыньскага. Апошні займаў гэту пасаду да 5 траўня 1926 года. Толькі чатыры дні (10–14 траўня 1926 года) праіснаваў новы ўрад В. Вітаса. Прычыну гэтаму трэба шукаць у тым, што 12-14 траўня 1926 года ў краіне адбыўся дзяржаўны пераварот. Аўтарам сцэнарыя, галоўным арганізатарам пераварота быў Ю. Пілсудскі.

Вынікі пераварота наступныя.

Першы вынік – кадравыя перастаноўкі ў вышэйшым эшалоне Другой Рэчы Паспалітай. З 14 траўня 1926 года абавязкі кіраўніка дзяржавы выконваў М. Ратай, а ўрад узначальваў К. Бартэль. 1 чэрвеня 1926 года рашэннем парламента новым прэзідэнтам стаў І. Масьціцкі. Пасаду кіраўніка ваеннага ведамства заняў Ю. Пілсудскі.

Другі вынік – распачаўся санацыйны перыяд у гісторыі Польшчы Пілсудскі аб'явіў аб санацыі. Па латыні sanatio значыць ачышчэнне, здараўленне. Ваенны міністр запэўніваў суайчыннікаў у тым, што ў выніку санацыйнай палітыкі польскае грамадства ачысціцца ад шкодных з'яў, атрымае дынаміку па ўсіх напрамках.

Рэаліі ж санацыйнага рэжыму былі такія. За 13 год яго існавання ў краіне назіраліся і дынаміка, і стагнацыя, і крызісныя з'явы. Не адбылося цуда ў эканоміцы, абгрунтаванай была занепакоенасць працоўных мас сваім матэрыяльным становішчам, рэальная палітыка ўлад штурхала беларусаў, украінцаў на нацыянальна-вызваленчую барацьбу, рос недавер да афіцыйнай Варшавы з боку іншых нацыянальных меньшасцяў. Сутнасць санацыйнага рэжыма заключалася ў спалучэнні дэмакратычных і антыдэмакратычных метадаў кіравання грамадствам і дзяржавай з перавагай апошніх. Ёсць сэнс спецыяльна падкрэсліць, што яго нельга кваліфікаваць як фашысцкі. Канешне, з гісторыі не выкрэсліш рэпрэсіі гэтага рэжыма супраць іншадумцаў, яскравым прыкладам якіх выступаў канцэнтрацыйны лагер у Бярозе Картузскай. Разам з тым у адрозненне ад гітлераўскага, сталінскага рэжымаў у тагачаснай Польшчы дапускалася легальнае існаванне памяркоўнай апазіцыі, прадстаўленай палітычнымі партыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, прафсаюзамі, друкам. Улады выключалі легальны статус для левых сіл. Левыя і левацэнтрысцкія сілы былі аб'ектам рэпрэсій.

Аб перавазе антыдэмакратычных метадаў кіравання сведчыла папраўка да канстытуцыі 1921 года ад 2 жніўня 1926 года. Стала значна большым кола пытанняў, якія маглі сваёй уладай выключна вырашаць кіраўнік дзяржавы, урад. З дадзенай папраўкі вынікала аслабленне ролі верхняй і ніжняй палат парламента ў жыцці краіны. Праілюструем дадзеную тэзу на асабістым лёсе Ю. Пілсудскага. З 27 жніўня 1926 года ў выніку аднаасобнага рашэння І. Масьціцкага ваенны міністр адначасова стаў генеральным інспектарам Ўзброеных сіл Польшчы. Ні ніжняя палата парламента, ні ўрадавыя структуры, звязаныя з ваеннай палітыкай, не маглі патрабаваць ад Пілсудскага зрабіць справаздачу аб яго дзейнасці ў новай якасці. Калі б такое патрабаванне мела месца, генеральны інспектар мог спаслацца на спецыяльны дэкрэт кіраўніка дзяржавы і, натуральна, яго адмоўны адказ поўнаасцю адпавядаў бы дадзенаму дэкрэту. У далейшым Ю. Пілсудскі будзе заставацца і генеральным інспектарам ўзброеных сіл, і ваенным міністрам незалежна ад таго, якія змены будуць яго чакаць на дзяржаўнай службе. Адзначым, што такія змены мелі месца. У 1928 годзе Ю. Пілсудскі некалькі месяцаў пабыў на пасадзе прэм'ер-міністра а затым гэту пасаду зноў заняў К. Бартэль. У красавіку 1929 года пераемнікам К. Бартэля становіцца К. Світальскі. У снежні 1929 года – сакавіку 1930 года К. Бартэль у чарговы раз – прэм'ер-міністр. У сакавіку – ліпені 1930 года гэту пасаду займаў Славек. З 25 жніўня 1930 года па 4 снежня 1930 года Ю. Пілсудскі зноў быў

кіраўніком польскага урада, пасля чаго яго змяніў Славак (снежань 1930 – травень 1931 г.). Затым дзейнічалі ўрады, якія ўзначальвалі А. Прыстар (23 траўня 1931 г. – да траўня 1933 г.), Я. Енджэвіч (травень 1933 г. – да траўня 1934 г.), Л. Казлоўскі (травень 1934 г. – красавік 1935 г.)

У сярэдзіне 1930-ых гадоў пілсудчыкі ажыццявілі сваю даўнюю мару – прыняцце адэкватнага іх інтарэсам Асноўнага закона.

Канстытуцыя, датуемая 23 красавіка 1935 года, перш за усё падвяла юрыдычную рысу пад рэаліямі санацыйнага рыжыма, замацавала злом сістэмы супрацьвагаў паміж заканадаўчай, выканаўчай і судовай уладамі.

Праілюструем гэту тэзу на прыкладзе ключавой постаці ў дзяржаўным кіраванні – прэзідэнта. Антыдэмакратычнымі па сваёй сутнасці былі адказы на пытанні: 1) Хто можа стаць кіраўніком дзяржавы? 2) Якія пытанні ён можа вырашыць сваёй уладай? Адказ на першае пытанне: «Два грамадзяніна Польшчы і не болей». Аднаго ўдзельніка барацьбы за прэзідэнцкую пасаду называў прэзідэнт. Яго саперніка вызначала вельмі вузкае кола асоб. Хто яны? Па-першае, размова ішла пра частку парламентарыяў. 77 з іх станавіліся электарамі. Прычым за маршалам сейма, маршалам сената месца электара была забраніравана. У электарскі корпус увайшлі 50 дэпутатаў сейма, 25 сенатараў, першыя асобы абедзвюх палат парламента. Астатнія парламентарыі выступалі ў такой якасці толькі пасля таго, як збіраўся кворум у іх палатах і патрэбнай большасцю галасоў прымалася адпаведнае рашэнне.

Па-другое, кампанію дэпутатам сейма, сенатарам склалі кіраўнікі урада, вышэйшай судовай інстанцыі.

Па-трэцяе, у электарскі корпус уваходзіла ключавая постаць у ваеннай структуры дзяржавы – генеральны інспектар Ўзброеных сіл.

У адрозненне ад канстытуцыі 1921 года новы Асноўны закон прадугледжваў, што кожны грамадзянін Польшчы, які меў права галаса, мог прыходзіць на выбарчы участак і, натуральна, павялічваць ці памяншаць шанцы аднаго з кандыдатаў на вышэйшую ў дзяржаве пасаду.

Адказ на другое пытанне з'яўляецца такім: «Палякі атрымалі прэзідэнта-дыктатара, які мог аднаасобна вырашаць ключавыя, нярэдка лёсавызначальныя для краіны пытанні».

Кіраўнік дзяржавы быў адзінай інстанцыяй, якая вырашала пытанне аб тым, хто зойме другую прыступку ў сістэме дзяржаўнага кіравання, гэта значыць пасаду кіраўніка урада. Канешне, прэм'ер мог выказацца ў гутарках з прэзідэнтам наконт таго, якім бы ён хацеў бачыць персанальны склад урада, што, дарэчы, прадугледжвалася канстытуцыяй, у той часцы, якая тычылася кампетэнцыі дадзенай службовай асобы. Аднак і ў гэтым пытанні канчатковую кропку ставіў кіраўнік дзяржавы. Ён жа аднаасобна вырашаў, калі абедзве палаты парламента рэальна распачнуць ажыццяўленне сваіх паўнамоцтваў і мог нават датэрмінова абвясціць несапраўднымі паўнамоцтвы ўсяго дэпутацкага і сенатарскага корпуса. Кожны трэці сенатар набываў статус члена верхняй палаты парламента дзякуючы выключна ўказу прэзідэнта. Кіраўнік дзяржавы з'яўляўся вышэйшай інстанцыяй у ваеннай структуры дзяржавы як у мірны, так і ў ваенны час. Пэўную рызыку для нацыянальных інтарэсаў Польшчы несла аднаасобнае права прэзідэнта абвясчаць вайну, заключаць замірэнні, мірныя дамовы. Пры аналізе канстытуцыі 1921 года мы мадэліравалі сітуацыю, калі дадзенае службовае асоба змацоўвае сваім подпісам ініцыяваны ёю указ. Пры гэтым было асабліва падкрэслена, што на гэтым дакуменце павінна было быць яшчэ два аўтографы (кіраўнік урада + канкрэтны член урадавага кабінета). У выніку прыняцця канстытуцыі 1935 года на дадзеных указах быў толькі адзін подпіс – прэзідэнцкі.

Пройдзе два з паловай месяца і санацыйны рыжым зноў здзейсніць крок, несумяшчальны з дэмакратычнымі нормама і прынцыпамі. 8 ліпеня 1935 года з'явіўся

закон, які кардынальна змяніў механізм, паводле якога грамадзянін Польшчы мог набыць статус дэпутата. Каб ён быў паўнамоцны змагацца за месца ў дэпутацкім корпусе, неабходнай была згода патрэбнай большасці членаў канкрэтнай акруговай выбарчай камісіі. Прычым у выніковым рашэнні камісіі павінна было фігураваць не болей, чым два прозвішчы. Трэба таксама мець на ўвазе, што гэтыя камісіі фармаваліся пры актыўным умяшальніцтве з боку дзяржавы.

У траўні 1935 года скончыўся жыццёвы шлях Ю. Пілсудскага і, натуральна, галоўнае прававое дзеішча яго рэжыма – Канстытуцыя 1935 года – нападзлася рэальным зместам без бацькі санацыйнай палітыкі. Новы Асноўны закон працаваў у краіне, у якой правілы гульні вызначала так званая «генеральская група». Прадстаўнік гэтай групы М. Зындрам-Касцялкоўскі ўзначальваў урад з 13 кастрычніка 1935 года па 15 траўня 1936 года. Яго пераемнікам быў Ф. Славоі-Складкоўскі.

У заключэнні ўяўляецца слушным выкладзі наступныя высновы.

1) Аднаўленне незалежнасці польскай дзяржавы ў 1918 годзе было трыумфам гістарычнай справядлівасці.

2) Будучы прадуктам Версальскай сістэмы, Другая Рэч Паспалітая, натуральна, не магла не быць закладнікам яе супярэчнасцяў. Фарміраванне тэрыторыі гэтай дзяржавы, якое было падтрымана ўдзельнікамі дадзенай сістэмы, адбывалася не толькі за кошт этнічных польскіх, але і этнічных беларускіх і украінскіх зямель, што мела доўгатэрміновыя негатыўныя наступствы геастратэгічнага і міжэтнічнага парадку.

3) Другая Рэч Паспалітая прайшла шлях ад станаўлення дэмакратычных інстытутаў і іх поўнаўтварэння да рэзкага ўзмацнення антыдэмакратычных тэндэнцый.

Кіруючыя колы міжваеннай Польшчы аказаліся няздольнымі выбудоўваць цывілізаванае стаўленне да нацыянальных меньшасцяў, груба парушаючы пры гэтым як міжнародныя абавязацельствы свёй краіны, так і Асноўны закон Другой Рэчы Паспалітай

ИТОГИ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ОБРАЗОВАНИЕ НЕЗАВИСИМОЙ ЧЕХОСЛОВАКИИ В 1918 Г.

К.В. Шевченко

Не только возникновение независимой Чехословакии в 1918 г., но и ее государственно-политическое устройство, а также идеологический облик были прямым результатом и закономерным итогом Первой мировой войны. Если в начале XX века и накануне войны практически все влиятельные политические силы в чешских землях исходили из целесообразности сохранения Австро-Венгрии, усматривая в этом государственном образовании все необходимые предпосылки для успешного социально-экономического и политического развития Чехии [1, с. 3], то с началом «Великой войны» произошла известная радикализация чешского национального движения. Вступление Австро-Венгрии в войну против славянских России и Сербии в качестве младшего партнера Германской империи было крайне непопулярно среди чешского населения Габсбургской монархии. В результате ряд чешских политиков отказался от лояльности